

ISTEN ORSZÁGA KÖNYVEI¹

FILÓZÓFIAI KÉRDÉSEKKEL közelebről nem foglalkozó közönségünk hajlandó a felvilágosodás kora óta eltelt másfél száz év szellemiségét úgy szemlélni, mintha az bölceleti rendszereivel és kultúretikai irányjaival együtt, egy egységes szellemi „Entzau-berung“ vonalán, tisztára az ész terméke volna. A valóságban ennek a kornak szellemisége a kulturális élet bonyolult fejlődésének páratlan gazdagságában is csak néhány ősi kérdést vonszolt magával s problémafelvetéseiben és megoldásaiban a pozitívizmus s a materializmus rövid ideig tartó nyers áramlásain kívül mindenütt felfakadtak a vallásos élet erői is. Kant óriási elmeműve háttérében a szülői ház vallásos alap-érzése áll, Hegel végletekig következetes rendszere fölött pedig Spinoza misztikus metafizikája lebeg titkos inspirátor gyanánt. Az újabb, éppen módszereikre kényes újkantiánus filozófiai s a szellemtudományi-történetbölceleti irányok legkiválóbb képviselőikben vallásbölceleti utakra kanyarodnak s a legjobb elmék között nem egyedül áll a mi Pauler Ákosunk azzal, hogy bölceleti rendszere középpontjába Istent helyezte. Mintha igaza lenne a természettörvény fogalmán spiritualistává felnőtt E. Boutroux-nak, hogy a tudás a hit sejtése után indul s csak azt dolgozza ki tiszta ismeretté, amit előbb hittel fogott meg.

Egyáltalán nem csodálatos tehát, hogy a valóság megragadásáért s az igazság megtalálásáért folyó filozófiai munkán teológusok keze-nyoma is meglátszik s termékenynek is mutatkozott. Az elsők között, kik Kant probléma-állításának a mába nyúló feldolgozását megkez-dették, ott van Schleiermacher etikai és a vallási élményre vonatkozó elméleteivel. A legújabb, divatfilozófiának induló egzisztenciális filo-zófia, mely a tudat-filozófiákból a metafizika megkerülésével az egyéni ember egész-voltának filozófiájával keres kiutat, Kierkegaardból indul ki, aki a hegeli világvalóság ijedelmes építményével szemben keresztény módon érezte, hogy az embernek az idővel és örökkévalósággal szemben a maga egyéni mivoltával kell helytállania. Nagy távlatból, az egyes gondolkodókban ható egyéb szellemi áramlatoktól elvonatkozással,

¹ Schütz Antal: Isten országa. I. Krisztus, Budapest, 1932. II. A házasság, 1933. III. Isten a történelemben, 1934. Folyóiratunk Ravasz László portréjának megrajzolásával (Máthé Elek cikke, XVIII. 38. l.) kísérletet tett azon vallási gondolkodóink életművének ismertetésére, akik egyéniségükkel a vallásos életen túl is befolyásolják a magyar életet. A Schütz Antal egyéniségét rajzoló jelen cikk után e sorozatot folytatni óhajtjuk, legközelebb Makkai Sándor és Bangha Béla portréjával.

az a benyomásunk is támad, mintha a protestáns teológiai gondolkodásban formált lelki magatartás mélyebben merült volna kora bölcséleti áramlataiban, vagy, ami ugyanaz, élesebben tud velők teljesen ellentétes álláspontra helyezkedni. A katolikus teológus viszont messzebből jött embernek érzik a koráramlatokban, filozofálása önkénytelenül is objektív ismeretvilág és értékhierarchia felé keres utat s ezeknek perennis filozófiáját építgeti. Bolzano a múlt század első felében egyedül járt a logikai tartalmak független fennállásáról szóló tétéleivel, el is feledték, míg a szintén katolikus teológus Fr. Brentanón keresztül az újabb fenomenológiai irányban korunk filozófiájának az objektív világ felé való fordulásában jelentős tényező lett, többi között egyik kiindulópontja Pauler Ákosnak is. A múlt század nyolcvanas éveiben XIII. Leó pápa által kezdeményezett s Mercier bíboros tudományos úttörésével fellendült új skolasztikus mozgalom a maga má már egészen nagy formátumú gondolkodóival az egész újkor szellemi válságából kiutat kereső metafizikus megoldásoknak szintén jelentős támasza.

Az Isten országa könyveiben ilyen messziről jött ember végez hazai szellemi életünkben rendkívül termékeny munkát Schütz Antal, a filozófus, fiatalkorában Külpe mellett dolgozott, azután a szenttamási bölcsélet műhelyében nagyranőve, ma is nagystílusú alakítója a karakterológiai problémáknak. Mint teológus — a Pázmány-egyetem hittudományi karán a dogmatika tanára — korunk egész szellemi élete iránt való érdeklődését megőrizte s így tud a hit még messzebből jött szempontjaival nagy korkérdésekben életteljes, nagyszabású megoldásokat találni. Évek óta tart az egyetemen nyilvános kollégiumot világnézeti kérdésekről, ezek jelennek meg az Isten országa könyveiben. Ezeken az előadásokon az egyetem hatalmas kupolaterme zsúfolva van valamennyi fakultásról jött hallgatókkal, az ablakdeszkákat is végigülve, százak hallgatják őt odaadó figyelemmel. Kerül minden napi aktualitást, nem dolgozik retorikai megoldásokkal, nem népszerűsít, hallgatóságával szemben a legnagyobb szellemi igényekkel lép fel s a gondolat egészen meredek útjaitól sem kíméli meg őket. Nem hízeleg hallgatóinak, megmondja, hogy kétségbeesés vagy rövidlátó romantika az a hit, mintha fiatalok történelmet tudnának csinálni, a fiatalság közvetlenül nem a történelemben, hanem az idősebb nemzedékbe kapcsolódik. A könyvek elárulják, miért hallgatják a jövő vezetésére hivatottak olyan odaadással s olyan arányokban, hogy az egyszerű piarista szerzetest születő új magyarságunk egyik legnagyobb hatású formálójának kell tartanunk.

A TÖRTÉNELEMBÖLCSELET első nagy kérdése: van-e a történelemnek értelme. Schütz Antal határozottan válaszolja: immanensen, a történelmen belül, nincsen; metafizikával kilépve belőle, történelmen túli értékeléssel: van s ha folyékonyan elolvasni nem is tudjuk s „alapgondolatát“ egy mondattal kifejezni még kevésbé lehet, mégis sorok és lapok olvashatók belőle, az Értelem kézjegye felismerhető rajta.

Reálisabb a nézése Schütznek, mint a felvilágosodott kor embereinek, nem fedi el a magának s a maga kora tökéletességeinek hízelgő

ráció felületességével a történelem minden kort átjáró irracionalitásait, folyton kiütköző démoni vonásait, a legjobb emberi célkitűzések erőltetett elejtéseit. Nem hajlandó a történelmi folyamatok szerencsés kifejeleteiben látni a történés értelmét, mert ezek eltörpülnek a tragikum mellett, melyben népek és korok mennek tönkre; vérszegény irodalmiaskodás lenne ezt a tragikumot csak a történelem rózsaszínű képeihez háttérnek gondolni. Azt sem hiszi, mintha a Weltgeschichte Weltgericht lenne, a bűnök egyáltalán nem nyernek a történelem folyamán kiegyenlítődést. A haladás, mintha a történelem útja következetesen az egymást követő történelmi fázisok nagyobbértékűségének irányában haladna, szintén csak egyes korok önhittségének az álma. Olyan törvényszerűségekből, melyek immanens ritmusban tudnák a történelem értelmét feloldani s ezekből a jövő is előrelátható lenne, szintén nem tud hinni.

Korunk mindinkább tűnő technikai és lelki kényelmességeihez szokott emberének megdöbbenően komor az a realizmus, mellyel Schütz történelmi alakulatokban s eredményekben, önmagukban s egymáshoz mérve, nem lát utat a történelem értelme felé. Ugyanennyire biztos a tekintete azonban azoknak a történelemfeletti értékeknek, a megpillantásában is, amelyek — nem a földi teljesedések síkján — mégis értelmet hoznak a történésbe. Esmék, észfölkötti jellegek verődnek ki a történésben, s ezek az értelemhez szólnak. Értékek összeütközése a történelem napi penzuma s hogy vereségüket tragikumnak érezzük, ez maga a történelemnek fölébe növő élet már. Az emberben a természettel szemben, a nagy emberben az átlag-emberrel szemben, a történelmi fordulókban a nagy ember elgondolásaival szemben is többlet jelentkezik s ez a történelemre alkalmazható „Prinzip der schöpferischen Resultanten“ emberfölkötti erőket mutat be a földi küzdőtereken — hieroglifek, miknek kulcsa nem az emberi történésben van. Szavak, jelek, mondatok, belemondva a történelembe, nem a történelemből, hanem — Istenből. Az első modern rendszeres történetbölcseletnek, Herdernek szava: Isten jár a történelemben, igazolást nyer Schütznél, de nem Herder értelmében, mintha a történelem földi igazságtevés lenne, még kevésbé természetesen Hegel értelmében, mintha egyenesen az isteni lét valósulása lenne. A realitások embere, Bismarck, jobban fogta meg a történelemnek ezt a nagy emberfeletti princípiumát, mint az elmélet emberei: „Az államférfi sohasem tud maga alkotni; csak várni és hallgatódzni tud, míg meghallja Isten lépteit átdöngeni az eseményeken; akkor azután előugrani és megragadni köpenye csücskét: ez minden.“ A történelemnek van értelme, de csak Istennek történelemfölkötti világán keresztül — ezt teszi le Schütz történetbölcseleti bázisának.

Erre a bázisra nem a hit állítja az író, tudományos hitvallása, széles bölcseleti felkészültsége teszi azt le. Erőtéljes, figyelmes munkát kívánó gondolatmenetekben jut el ideig. Ilyen meredek útszakasza a történés formájából, az időből vezet át a történelem időfölkötti valóságaiba. Az idő az a letagadhatatlan valami, melynek erejében minden történés egyszeri s a történelem árja meg nem fordítható irányban megy előre. Árjában sodródik az ember is, de az emberi elme, mely

maga is mint időelem a pillanat gyermeke, mégis föléje van rendelve a pillanatnak. Össze tudja kötni az időben széthulló valóságélemeket, a múltat s a jövőt, de ez csak azért lehetséges, mert van valami benne a végtelenségből, melyből kiszakadt, abból az időfelettségbe való vágyódásból, mely csak az örökkévalóságban nyerhet kielégülést. Az emberi szellemnek ez a csodálatos szaltója, melyet tovább erősít a keresztény életnek a világ fölé emelkedése, Sz. Ágoston Vallomásaiból való, de kidolgozásánál szeme rajta van Kanton, Bergsonon és Einsteinen is. Éles kontúrvezetésében pedig, mely szerint történelmet élni végül is annyit jelent, mint a végtelen szülöttének érezni magunkat, benne van a számadás a legújabb filozófiai iránnyal, M. Heidegger existencializmusával, amelyben az igényeiben s létében önmagára visszavetett, a maga megalkotásáért reszkető ember nem a végtelent éli, hanem a halál teljességéig terjedő, lényét egyedül kitevő saját jövőjét fogyasztja csak. Hasonló gazdag hangszerelésű gondolatmenetben sokszor van részünk Schütz vezetésében. Az istenérv hídjába, melynek ívét a történelmi irracionále résein kisugárzó elemekből szentágostoni architektúrában emel a történelem szakadékaik fölé, a ma szellemi kultúrájának egész anyaga bele van építve. Meredek ív, de az egyetlen út, mely a historizmus ingoványából kivezet. Az emberi gondolat örök gravitációjának, a metafizikának szükségszerűen bekövetkezett feltámadása.

TÖRTÉNELMET ÉLNI tehát annyit jelent, mint az örökkévalóság szülöttének érezni magunkat. Erről a bázisról nyílik meg Schütz Antal előtt a történetbölcselet igazi feladata: történelmet élni tanítani, történelmi felelősségre nevelni. Az, ami igazán történelem, sohasem lehet tisztára erről a világról való. Nagy korokhoz mindig hozzátartozik a tudat, hogy nagy feladatainkban s hétköznapi tennivalóinkban az örökkévalóságból éreznek kötelező erőt, Istenükkel tudják magukat szövetségben s ember-ideáljukban is Isten képe és hasonlatossága ragyog fel előttük. Történéssorozatok fázisokba foglalásával a történelmet kimeríteni nem lehet, még kevésbbé lehet dilettáns történelemritmikák absztrakcióival a jövőt idézni. Történelemcsináláshoz csak aktívnak lenni sem elég, propagandával, szervezéssel, programokkal nem lehet még történelmet kierőszakolni. Nem elég — hozzátehetjük — a vér szava sem, ez sem igazi hordozója és kinyilatkoztatója a történelem emberfölötti erőinek. A történelmet végelemzésben nem csináljuk, csinálódik rajtunk. Nem műhely, melyben óriások vaskalapácsa ezer esztendőre tudná egy-egy nép sorsát kikalapálni, nem az az arc jelenik meg benne, amit ők idéztek. Inkább élősejt s a benne nyüzsgő elemek munkáját magasabb erők teszik élővé, történelmivé. Történelmet csinálni annyit jelent, mint ezekhez az emberfeletti tényezőkhöz szegődni s az idő folytonosságából a történelem- és időfeletti értékeket kihallani s ezekkel az Istennel való szövetség szálait kézbevenni. Nem lehet ezt anélkül tennünk, hogy ne a múltban gyökerezünk: „a múltból titokzatos erők, az egyesnek, sőt a nemzedéknek bírását meghaladó tényezők ágaznak és áramlanak bele a jelenbe“.

Történelmi tudat keltése és történelmi lelkiismeret nevelése: ez Schütz Antal előadásainak egyik nagy jelentősége. Végnélküli káoszban tudunk magunkat, mintha a történelem egy óvatlan pillanatban kicsúszott volna Isten kezéből — ez a pesszimizmus rossz tanácsadó, apátiát és desperádó aktivizmust egyformán szülhet s ezek magyar formáit is kitermelheti. Schütz pedagógiája a lélek legbelső és legfinomabb erőit aktiválja, a lelket magát tágitja történelmivé; ezek nélkül a belső alkotó erők nélkül a legnagyobb történelmi eszmények is retorikává válhatnak. Hogy az időt „má“-nak érezzük, Isten szavát kell benne hallanunk s a múltat és a jövőt benne éreznünk, ezekhez konkrét tevékenységgel is kell hozzákapcsolódnunk. „Minden egyéni állásfoglalás is tett, sőt minden történelmi eszmélés is már maga egy darab történelem.“ „A keresztény lelkiismeret elítéli a Jónásokat, kik leülnek a ricinus árnyékába és várják a kénköves tüzes esőt a bűnös Ninivére, és épúgy elítéli a Lótnékat, kik menekülnek ugyan a tüzes istenítélet elől, de — visszaneznek.“

A TÖRTÉNELEM SÍKJÁN az alapvető történetbölcseleti kérdések nem oldhatók meg, a történelem értelme s vele a történelmi fordulók s jelentőségük felismerése minden történetfilozófiában történelmen kívüli megfontolásokból származik. A történelmi múlt szakozásának kísérletei is mind magukon viselnek valaminő apriórís elemet. Egyes történelmi mozzanatok igazi értékelése csak a végmozzanatokhoz hozzámérésből nyerhető, a kezdet és a vég az a két pólus, melynek sugármezeje világosságot derít a történelemnek közöttük elhelyezkedő konkrét folyamára. De a kezdet és vég transzcendens a történelem számára.

Schütz úgy látja a metafizikai bázisról, hogy az kérlelhetetlenül a hit kapujához vezet. Ha egyszer minden magyarázó kísérlet a történelmi területen kívül kénytelen kényszeredett hipotézisei hídfőit építeni, valóban nem lehet a hit megoldásait kisebb értékűeknek minősíteni. Schütz tehát egyszerűen a keresztény kinyilatkoztatás világosságába áll s ennek Isten-eszméje világánál próbálja a történetiem hétszemes könyvét felnyitni. Páratlan látványnak válunk szemlélőivé: a legmélyebb keresztény hitigazságok vonulnak fel korunk egész szellemi tudományossága előtt s belőlük sugároznak át a történelemre értelmet adó, a tragikumot feloldó szempontok.

A történelmet ez a megvilágítás Isten teremtő hatalma, megváltó bölcsessége és közösségépítő szeretete művének mutatja be. „Teremtünk embert“, elsősorban ennek az isteni szónak kommentárja a történelem végnélküli kísérletezése; amit a Teremtőisten belegendolt ember-teremtésébe, az csak ízenként, időben tud kifejtőzni a történelem változásaiban. A történelem azután bűn és vágy a megváltás után; a bűn logikájának kibontakozása s ellenáramlatai, a tisztulás vágya, előkészület a Megváltóra s a Megváltó Istenemberhez való vonatkozás, ezek további fázisai a történelemnek s feloldói tragikumának. Az ember Isten-közösségének lelküiét s eszmények alakjában belegyökerezése a történelemben, az életnek s a társadalomnak ezek erőivel való átjárása: az Isten országa terjedése a harmadik szál, melyre a

történelem fonala sodródik. Vezérszerep e rejtett vezetésben s a fordulatok jellegzésében a megváltáshoz való viszonynak jut: új emberarcok megjelenése a történelemben s az istenközösség új begyökérfzése Krisztustól növekvést jelentenek Krisztusba, a Krisztushoz való viszony adja a történelmi fázisok igazi tartalmát. Az egyes népek és kultúrák más és más időben kerülhetnek Krisztus megértésének hasonló fázisaiba s egy-egy kor keresztmetszetében a legkülönbözőbb fázisok találhatók együtt. „Néhol advent van, másutt ragyogó lélekkel karácsonyt ülnek, ismét másutt kemény böjtben vannak vagy a kálváriát járják. Aki a történelmi folyamatnak ilyen gondolati megálljt parancsol, annak ámuló tekintete elé olyan látvány tárul, mint aki képzeletben egy adott időpontban felülről egy tekintettel végignézi a földön: itt lát nehéz álmódokat, ott friss hajnalodókat; itt fáradt hazatérőket, ott munkába sietőket; itt szenvedőket, ott víg lakmározókat; itt keresztelőt, ott temetést...”

Ezt a nagyszabású képet már hívő ember rajzolja hívő embereknek, akik lelkének örök delejtűje a Szentháromságban való hit s akiknek hite ebben a képben vüágot átfogó keresztény kultúrává szélesedik. De akik nem hittel szemlélik, azok is észre fogják venni a szélesen szétterített történetbölcseleti anyagból, hogy ez a kép jól áthidalja a történelem réseit, melyekkel az immanens magyarázatban fáradozó elméletek nem bírnak, hiánytalanul felveszi és új megvilágításba helyezi a legújabb kor történet-szociológiai és lélektani munkájával felderített történelmi tényezőket s hogy semminő elmélet ilyen egységbe, ilyen értelmességbe a történelmet együvélatni nem tudja. Hitet kíván elfogadása — de közvetett tanúságtétel ezzel arról is, hogy hit nélkül az emberiségnek nincs történelme, a „humanitás“, melynek fejlődését Herder a történelem tengelyévé tette, amint a könyv nem egy olvasója tisztán tudatára ébredt ennek, nem tud valósággá válni, csak a hit által, amint értékei is szétesnek, ha kimagasló élet lelket nem lehel beléjük.

Főként meglepő annak is, aki a hit útjára nem tudja elkísérni a szerzőt, hogy ezeknek a transzcendens pólusoknak a sugárzásából milyen termékeny szempontokat lehet nyerni. A teremtői embereszme tautológiának tűnik fel, valóságban azonban szinte kész, a legaktuálisabb kérdések megítéléséhez hasznos tételek hullanak ki belőle. Ilyenek: az embereszme történeti megvalósulása nem egy fajhoz vagy a kultúra egy mozzanatához van kötve, csak valamennyi együtt adja teljes gazdagságát — az embereszme viszont nem is hullhat szét a történelem szétfejtő műhelyében. Az embereszme tartalma az idők egymásutánjában bomlik ki, nem lehet tehát várni olyan időt, melyben egyszerre és együtt jelenne meg egész valósága: a történelem nem végződhet sem a jök ezeréves uralkodásával, sem szocialista paradicsommal. Nincs tehát különböztetés korszakok között úgy, hogy egyben valósul a történelem értelme, a többiek meg csak ezért az eljövő korért vannak; minden kornak megvan a maga közvetlen vonatkozása a történelem örök centrumához. Istenhez. — A történelem belső formája, az idő, szükségszerűen hozzátartozik az embereszme valósításaihoz s ezért különböző korok és kultúrák hasonló

jelenségei nem megismétlődő barokkot és skolasztikát jelentenek, mert mindegyik közös névvel jelölni akart jelenségsoportnak más az idő-valeurje s így más a történeti jellege; Spengler homológiáit tegyük tehát félre. A teremtői embereszme történelembőlcseseleti szemlélete lényege szerint világtörténeti s a történelem számára egységes vonatkoztatási tengelyt tételez fel. Ezt Schütz Antal az európai történetben találja meg, mert ez a hordozója négy évszázad óta annak a világhódító és világegységesítő munkának, mely a múlt századra a föld összes lakott részeit szellemi és gazdasági kapcsolatokkal valóban világtörténelemmé foglalta össze. Magáévá teszi Ranke klasszikus megállapítását arról, hogy az európai történetnek meg Róma a csomópontja. Viszont még sincsenek történelmeden népek, mert mindegyikben készülnek értékek, melyekkel a főáramba bekapcsolódni tudnak s így történelmivé érnek.

Ez a szintézis a theológus vállalkozása, akinek hitelvei a természet rendjét s az üdvösség természetfölötti rendjét egymás számára rendelt létfokozatoknak vallják s akinek személyében intuitív erejű theológus a kor szellemi irányai iránt nagy érzékenységgel bíró gazdag szellemmel találkozott. A katolikus tradíció talaján épült fel ez a rendszer annyiban is, hogy ennek nem egy régi gondolatmenetét újból átgondolta, de azzal is, hogy azt a történetiszemléleti anyagot, mely magában az Egyház életében *via facti* felhalmozódott, intuitív erővel transzformálta széles ívre táguló gondolatmenetekre. Schütz rendszerét természetszerűleg minden ízében átjárja a szentágostoni *Civitas Dei* gondolat, mely a történelmet Isten országa s az istentelenség országa küzdelmének fogja fel. Szent Ágoston számára azonban a történelem múltat jelentett, szimbolikus elmélete szerint is a történelem utolsó korszakában tudta magát s a valóságban is *senescens saeculum* vette körül. Nem igen keresett és nem igen talált a nagy túlsúllyal a gonosz országának átengedett világi életkeretekben s az állami életben történelemfejlesztő erőket. Korrigálásán, anélkül, hogy elméletben magával tisztába tudott volna jönni, az egész középkor dolgozott. Schütz Antal tisztán érzi, hogy Krisztus s az Antikrisztus harca, a két ország nem osztható el szabatosan ismert történeti keretek között, bár Isten országa minden időre történelmi hátvédet nyert az egyházban. Isten országa mindenütt ott van, ahol a történelem alakulatain keresztül a teremtői embereszme vonásai megjelennek, ahol az ember a tisztulás s az Isten-keresés Istentől megjelölt útjait járja és történelmi kategóriákon belül éri el „Krisztus testének nagykorúságát“, amikor azután az ítéleten keresztül az örökkévalóságba nő bele.

Az „Isten a történelemben“ a keresztyény történelmi öntudatnak bossuet-i és görres-i erejű és jelentőségű mai önmagára eszmélése. És beszédes dokumentuma annak, hogy ilyen öntudat van s a világnak reá szüksége van.

A MÁSIK ELŐADÁSSOROZAT a katolikus házassági eszményt állítja bele a mai élet sokszínű valóságába.

Az előadó hatalmas alakítóereje a házasság szentségi mivoltának bemutatásában jut legmagasabb pontra benne. Életünk legfőbb értékei

az örökkévalóságra utalnak, ennek életünkbe beletütközései, ígéretei, vonzásai. A katolikus tan szerint ez a beletütközés a szentségekben a szent Istennel való közösség, a kegyelem aktív erőinek a besugárzásává válik. A szentségi jelek az élet konkrét kegyelmi igényeit, a tisztulást, az erősödést szimbolizáló cselekmények; bennük a jel Krisztus rendelkezéséből, a Szentlélek által az örökkévalóság erőinek valóságos tükrözésévé, közlésévé válik. A házasság szentségében az örök élet sugarait levonó, egyesítő tükör maga a házastársak akarata, mellyel házasság életközösségre fogadják el egymást. A házasság szentség, szent és szentelő valami, mert a legmélyebb életközösségnek, az Istenközösségnek a képe. Mint a tapasztalás alá eső életközösségek legbensőségesebb je, a maga fiziológiai és pszichológiai összehangoltságában, a kölcsönös szeretetben tükröződése és továbbtükrözése az Isten létteljességét kitevő szeretetnek, tükrözője Krisztusnak egyházához s a választott lélekhez való viszonyának, építője, segítője az egyház krisztusi életközösségének. A valóság közvetlenségével, erejével és gazdagságával ezer hangon éneklő ki, mit jelenthet a lélek számára egynek lenni az ő Krisztusával, mit az egyház számára a Krisztus-fő titokzatos testének lenni. A katolikus szemlélet egész merészségét töretlen erőben nyújtja Schütz Antal, a kézmozdulat pedig, mellyel a házasságban, mint a szemtükör a szemideget működésében teszi láthatóvá, a kegyelem életének belsejét engedi elárulni, egészen nagyszabású. A világosság, mely ebből a szemléletből a házasságra, a modern életnek erre a megtépett, szegényes jogi keretére esik, felszabadító erőket hordoz: az adni tudóknak, a segíteni akaróknak, az örök életet hordozóknak nagy élménye válik belőle azoknak, akik megértik.

Az emberi szellemnek ezt a másik csodálatos szaltóját: a legföldiesebbnek érző valóságból egyenesen az élet irracionális magjához áttörni, egységes, hatalmas lendülettel teszi meg Schütz. E lendület mellől kifulladásra maradnak el Max Weber híres *Zwischenbetrachtung*-jának attitűd-típusai, ez a gondolat-ív nem egy kultúrtörténeti típus belső logikája szerint igazodik, az ilyen vonalak megtörnek benne, a valóságnak a kultúrtörténeti fázisokban töredékekre szételő polarizálásait a hit éli benne egybe. A kupolaterem előadásainak történelmi jellegzetéhez hozzátartozik, hogy ezt a nagy messzeségekből hozott szót hallgatói — megértik, lélekkel tudnak életformáló ereje felé fordulni.

A bensőségre törekvés korunkban újjászülető hulláma örömmel fog találkozni az előadások egy másik alapvető részével, a házasság alapértelmének kidolgozásával. XI. Pius pápának „*Casti connubii*“ körlevele emeli ki a házasság gondolatának ősi keresztény tőkéből a házasság célja mellé a házasság jelentésének a kategóriáját: „a hitvesi szeretet a keresztény házasságban főhelyet foglal el“, „a házastársak segítik egymást lelkiségüknek napról-napra intenzívebb kialakítására és kifejlesztésére“ s ez a mélyebb kiegészülés joggal mondható a házasság alapvető értelmének, „*primaria matrimonii causa et ratio*.“ Schütz észreveszi és finom, Schelertől tanult analízisekkel meg is mutatja, hogy ez az alapértelem besugárzik a házasság minden mozzanatába. Belőle vezeti le a keresztény házasság összes alapvető tulaj-

donságait, miközben meglepő fénynyalábokat tud juttatni a sexus s az erős távolesőnek látszó sok kérdésére.

Mindez egészében hatalmas bemutatása a katolikus házassági eszménynek, amelyben a nemiségnek architektónikus középpontja a házasság, a házassági etika pedig a házasság mivoltának egyszerű lefordítása az erkölcs nyelvére. Kérdés azonban: megoldása-e ez a házasság modern válságának? Elbírná-e ezt a nagyvonalú belső következetességet az a kor, mely a nemiségben már már csak egyéni jogokat lát s nem életforrást és életet összetartó formát? El tud-e indulni a nagy beteg a gyógyulásra a katolikus eszmény magas követeléseinek az útján? Schütz Antal tisztában van a helyzettel, könyve igazán nem szépellemeknek írt káté Hymen boldogságáról. Tudja, hogy a meglévő társadalmi formák mögött milyen pusztulás húzódik meg s tudja, mennyire elválaszthatatlan az emberi dolgoktól a tragikum is; ismeri a bajnak egyéni problematikáját, tudja, milyen szociális szükségyszerűségek táplálják és ismeri történelmi problematikáját is. Jól tudja, hogy történelmi eszmeáramlások sodra is üzte, hajtotta a házasságot arrafelé, ahol most van, azok a történelmi erők, melyek korunkat kiformalták, mint tüntető tömegfelvonulásokban szokás, sorra a modern házassági program egy-egy pontját viszik táblájukon. A házasság ütköző pont lett egy pogánynak indult kor törekvései s a kereszténység erői között és Schütz könyvének nagy érdeme, hogy a házasság válsága mögött munkában álló szellemi irányokat felfedi. De éppen, mert a válság legmélyebb gyökereit tárja fel, tudja, hogy csak egészen mélyremenő követelmények segíthetnek, olyanok, melyek egyet jelentenek már az élet s kultúránk egész átszerelésével. Azt is tudja, hogy hiába mondaná el mindezt, ha ennek a nagy átértékelésnek a véghezvitelére nagy belső erők nem jelentkeznének; történelmi esélyek dolga is ez a fordulat. Fejtegetéseihez hozzátehetjük: a keresztény házasság s a keresztény kultúra legnagyobb, igazi történelmi esélye a hit s a napjainkban erősödő vallásosságban ez emelheti le a házasságot a zátonyról, melyre ráfutott. De ha az új katolikus intelligencia fellobogó hite feladatnak tudja vállalni a katolikus házassági eszményt, abban jelentékeny része lesz annak a hatalmas erejű átvilágításnak is, melyet Schütz Antal adott róla.

E könyvben is meglepő a hatalmas terepismeret, mellyel a világ kereszténysége-vesztett ingoványában a katolikus eligazodás cölöpjeit leveri. Főleg lélektani szempontokból van átvilágítva a sexusnak s az erosnak modern világa, az életüzem elidegesedésétől s a nagyobb lelki differenciáltság kísértetjárásaitól fel a felsőbb erős egyensúlytalanságáig s hibás metafizikai gravitációjáig. A néhány vezetőelv, mikben a katolikus eszményt konkrét pszichoetikai magatartásra váltja fel s a házasságra nevelés néhány szempontját is adja, éppen a mögöttük álló lélektani és kortörténeti összefüggésekben válnak igen jelentékennyé. Megemlékezik röviden a könyv a vegyesházasságok kérdéséről is s a katolikus álláspontban kiemeli a család lelki harmóniáját, mely mélyen hívó embereknél a vallásos érzésben való közösséget is megkívánja. Meglepő ebben a találkozása a két eszten-deje tartott stockholmi protestáns világkonferencia állásfoglalásával;

ez a konferencia a katolikus álláspontról úgy találta, hogy arra a hitelvi következetesség szorítja a katolikus egyházat, annak ellenére, hogy világviszonylatban veszteségeket jelent számára. Kiútnak a konferencia azt ajánlotta, hogy kerülni kell a vegyesházasságok kötését s ennek a programúinak a felállításakor a hitnek abban az intenzívebb légkörében érezhette magát, melyben Schütz Antal előadásai is elhangzottak, amely légkörben nem közömbös többé a házastárssa gyermek vallása, mert a sajátja sem formalitás többé, hanem életet és közösséget formáló erő.

Történelmi fordulóban vagyunk.

A HITNEK KRISZTUS ALAKJÁT szembeesíti a Krisztus-kötet a mai tudományossággal.

Egy része munkájának Krisztus történelmi személye kérdéseinek a tisztázása. Természetesnek kell vennünk, hogy a kiváló teológus biztos szemmel tekinti át a bibliai racionalizmusnak másfél század óta hátráló hadállásait s frappánsan tudja kimutatni, hogy a racionalista s a hívő szemlélet között nem a történelmi források s a szövegkritika kérdései az elválasztok,—ezekben a tudományos álláspont már beérkezett a katolikus tradíció vonalára — hanem az, hogy a racionalizmus is dogmatikát űz, világnézetet sző és hitet hirdet, csak mást, mint a hívő keresztény szemlélet. A történelmi valóság felé való, elfogulatlan felnyitás dolgában a hívő semmivel sincs hátrább a racionalistánál.

Elemében van a filozófus Schütz, amikor a történelmi valóságból elinduló hitnek segítségére van a katolikus hagyománynak azzal a lépésével, mely a kinyilatkoztatás tartalmáról az észnek annyit igazol, hogy annak mondanivalói nem tartalmazzak az értelemnek ellene mondó dolgokat. Nem csinál filozófiát a hitigazságból, nem vonja az elme ítélete alá, nem hiszi, hogy emberi elgondolásoktól levezethető lenne, nem menti fel és nem fosztja meg az embert attól, hogy a hittel egy másik világot ragadjon meg, tisztára csak a kinyilatkoztatás felé forduló elme elfogulatlanságát kívánja ezzel biztosítani. Ezt a tradicionális lépést az Istenember felé a könyv nagy lelki mélységgel s nagy bölcséleti és lélektani anyag mozgósításával teszi meg, a kinyilatkoztatás belső összefüggésein s az értelemnek nyújtott szerény fogózóin mesteri módon érezteti meg mindazt az analógiás sejtést, mit a katolikus teológiai és lelki munka két évezred alatt a kinyilatkoztatás színe előtt kiérlelt.

Krisztusnak világunk számára soha sem csökkenő jelentőségét az előadások a katolikus hagyományos beosztás szerint Krisztus tanítói, papi és királyi küldetése keretében adják. Ezek a tradicionális keretek itt megtelnek életigények és koráramlatok hömpölygésével s nem tudjuk megmondani, a kérdések oldozgatásában a gondolkozás páratlan fegyelmétsége-e avagy lelki mélységek megérzése a vezető, annyira egybefonódik e kettő e gazdag fejezetekben. Példája lehet a tudás s az élmény gyakori egybeömlésére az evangéliumi eszkatológia, a világvég közelsége kérdésének kezelése, amely a keresztény életben az idő megszokott jellege elhalványulásának, az ítélet alatt állás tudatának, az élet láthatatlan dimenziói lendítő erejének a felismerése

útján talál megoldást. Bizonyosága ez a példa annak is, történeti kérdés megoldásához milyen mély, a személy és a szó egész lelki valóságába való beleereszkedés lehet szükséges.

Egyáltalán, ami bölcselkedés a könyvben van, az csak állványozás a kinyilatkoztatott valóság körül, egészen jól észrevehetőleg nem megmerevítésére, hanem hogy elméletek le ne tördeljenek belőle. Mögüle frissen, elevenen világít az evangélium Krisztus egyénisége. Ma tudományos szempontok szerint is Krisztus egyénisége a kulcsa a mivoltára vonatkozó kérdéseknek és Schütz tudományos követelményeket is teljesít, amikor Krisztus egyéniségét egész gazdag valójában igyekszik bemutatni. A könyv legszebb részei a helyek, hol erről szól, de az egész könyvön is átsugárzik ennek a csodálatos egyéniségnek a hatása. A könyv nem titkolja, hogy írója Krisztus igézete alatt áll és így keresi a katolikus egyházzal a Krisztus titkát kifejező formákat. Egyes helyek egy mély lélek legmélyéről feldobott kincsek, melyekben tudás, hit, intuitív erő nem egyszer teljes költőiség formába olvadozva hullanak elénk: „Akárhol találkozunk vele: a tizenkétévessel a templomban, a jordáni keresztelkedésénél, a hegyi beszédben ... az Utolsó vacsorán vagy Pilátus előtt, vagy a keresztfán, mindig mintha augusztusi éjszakán tág mezőn hanyattfekve bámulnék a csillagos eget, mintha az egész mindenség nézne ránk végtelen távlatokból, és mégis mintha közvetlenül ránk borulna és belénk ereszkednék; mindig elérhetetlen messzeségben és mégis bennünk, megilletődően idegen és mégis rokon, döbrentő és mégis vonzó, más világ és mégis mindenestül a mi világunk.“

Pascali bölcseséggel: ennek a könyvnek az írója nem keresné Krisztust a ma tudománya előtt, ha nem élné Krisztust.

SCHÜTZ ANTAL született filozófus természet. Történetbölcsélete nem egy nagykulturájú író beszámolója csak korkérdésekről, hanem erőteljes gondolkodónak küzdelme korirányokkal, elméleti rendszerekkel, eredeti probléma-állításokban és mély gondolatmenetekben. A házasság etikája nála a dolgok belsejének nyitogatása. S a Krisztus istenemberi alakja körül felrakott állványzaton is érzik a gondolkodó kedvtelése.

Robusztus gondolkodó, rendkívül érzéke van ugyan lélektani finomságokhoz, világnézeti magatartások finom elágazásaihoz, de elmerülni nem engedi magát ezekben s eleven erővel szorítja félre a sokféle félséget, mi az elmúlt században a metafizikát nem engedte szóhoz. A könyvek bölcselő részei bepillantást adnak a skolasztika műhelyébe is. Seholy sem látni a házikót, melybe a bölcselő az ember végső kérdéseinek feloldhatatlan feszültségei előtt visszahúzódná, nem is kész keretbe rakosgatja sorba a tárgyakat. Schütz érvelései nem vértelen szillogisztikában mozognak, hanem erőteljes valóságérzék útcinálásai, kemény harc a dolgokkal a realitás talaján a dolgok értelméért, de lojális harc is; a valóság letördelését nem tudja elnézni. Nagyszabású világnézettani ismereteit és karakterológiai nézését is arra használja, hogy korrektívumot adjanak kezébe korokkal, gondolkodási technikákkal, rendszerekkel szemben, a valóság teljesebb megismerésére.

A gondolkodó e könyvekben a hit előtt jár. Nem a hit kedvéért filozofál, ennél igazibb filozófus — és sokkal inkább hívő, semhogy a hitből filozófiát akarna csinálni. De amikor a bölcseleti gondolatok légkörük határához érve elerőtlenednek, nem tagadja meg tőlük, hogy legalább végső sejtéssel ne érinthessék meg azt az örök valóságot, melyről tudják már, hogy előttük áll, de csak a hit alázatossága kezd majd magáról beszélni. Schütz Antalnak nincs elmélete a hit és tudás viszonyáról s ez talán szintén a korfordulóhoz tartozik. Nincs rá szüksége, szintézisüket nem elméletben konstruálja, egybeéli a kettőt. A két világ találkozó pontja nála, ha analizálni akarnék, az élet maga. Az előadásaiban felölelt széles kulturális anyag lelki valóságokat jelent neki s a dogmák sem elméleti számvetései, hanem életformáló erők számára. A kereszténység ősi paradoxona: a mának zavaros, megtépett, kusza valósága, a filozófus igazságtevése után, a dogmák életerejéből egyenesedik fel s tanul jární.

Ennek a gondolkodónak nem volt nehéz a saját kifejező formáit megtalálnia, erőteljes, plasztikus nyelvben ömlik gondolatai gazdagsága. Az előadói elevenség és fordulatosság is megmaradt a könyvekben s az elvont kérdések is színt és ízt kapnak hatalmas szemléletességéből. Mindvégig tömör marad, bár mindenütt egészen hajlékony, a dolgok legnagyobb szubtilitásáig odahajló a nyelve. Ahol a téma feszültségein a lelke megárad, ott is súlyos gondolatokat görget s ezek komor szemléletesség és önkéntelen hatalmas pátosz írói szépségével ragadják magukkal az olvasót. Az intuitív erejű tudós plasztikus kifejező ereje olvasmánynak is felejthetetlen élménnyé teszi ezeket a nagykulturájú könyveket.

SCHÜTZ ANTAL szereti magát Prohászka Ottokár tanítványának mondani. Valójában a nagy egyedüljárónak legjobb intimusa volt, aki a püspök halála után mint tudós egyetemi tanár és akadémikus sem sajnált éveket a nagy halott irodalmi hagyatéka kiadásának munkájától. A gyűjteményes kiadás huszonöt kötete mögött ott van az ő tisztelő lelkesedése, a géniusznak s az apostolnak a tudós megértés mellett is áhítatos csodálata. Életrajzot is irt róla s abban először hozta Prohászka élete folyását közelebb s először vázolta életművét a széleslátókörű teológus és karakterológus illetékes szempontjaival. Nagy mestere bizonyára felszabadítólag hatott a tudósban lappangó intuitív erők kibontakozására, de egyébként Schütz saját tudós alkatának és munkavilágának közvetlen átvennivalója tőle nem volt. Benne van azonban munkájában Prohászka szellemének levegője. Mécs László és Sík Sándor sem képzelhető el Prohászka Ottokár nélkül; amit a költők kaptak Prohászktól, azt kapta a tudós is: a lelkiség levegőjét. Nagy témáinak bensőségességgel átítatottsága, lelki valóságukban megragadása, életszerűen látása, ez a könyvekben a tanítványi örökség. Ebben az értelemben mondhatjuk, hogy az Isten országa könyvei Prohászka szellemének hódító stációi magyar glóbuszunkon.

SZEKFÜ IGNÁC